

Posledice prikazovanja nasilja v tv fikciji

Zaskrbljenost zaradi možnih posledic prikazovanja nasilja v množičnih medijih ima že precej dolgo zgodovino, ki sega v dvajseta leta, torej v "predtelevizijski" čas. V prvih raziskavah, ki jih je opravila privatna fundacija Payne Fund, so preučevali prikazovanje nasilja v hollywoodskih filmih. Ugotovili so, da je nasilje ena izmed glavnih tem v omenjenih filmih, vendar niso prišli do rezultatov, iz katerih bi lahko sklepali, da ima prikazovanje nasilja škodljive vplive na gledalce.

V kasnejših raziskavah je prevladalo stališče, da prikazovanje nasilja povzroča specifične spremembe v stališčih in vedenju. V povezavi s prikazovanjem nasilja na TV je bila opravljena vrsta raziskav, osredotočenih na porast agresivnega vedenja. V 40-ih in 50-ih letih se je z omenjenim problemom, v povezavi z agresivnim vedenjem, ukvarjala še cela vrsta eminentnih avtorjev, ki so vsi, z izjemo Himmelweita, potrdili domnevo, da prikazovanje nasilja v medijih prispeva k porastu agresivnega vedenja. Kljub temu, da niso zanikali vplivov na procese zgodnje socializacije, je prevladovalo mnenje, da so ti učinki relativno šibki v primerjavi s tistimi, ki jih producira družina, prijatelji in neposredne izkušnje vsakdanjega življenja.

V naslednjem obdobju, 70-ih letih, so avtorji, kot so Bandura, Berkowitz, Zielman, poskušali dokazati vzročno povezavo med gledanjem TV in vedenjem. Preučevali so pred-

vsem "short term" efekte in nakazali močno povezavo med gledanjem nasilnih prizorov in porastom agresivnega vedenja. Omenjeno močno povezavo so preučevali predvsem z laboratorijskimi eksperimenti. Med najbolj znanimi je Bandurov eksperiment z lutko-klovnom, ki so jo otroci "preteпали" na enak način, kot jim je bilo to predhodno prikazano v filmu. (A. Bandura, 1973, str. 76.)

V naslednjem obdobju se je v razlagah posledic prikazovanja nasilja pojavil preobrat, bolj kot "short term" učinke so raziskovalci v prvi plan postavili "long term" učinke, torej, da ima gledanje (zlasti čezmerno) programov z nasilno vsebino kumulativni značaj, ki vpliva na gledalčevo percepcijo realnosti in na njegovo vedenje (Barrie, 1987). Eden glavnih predstavnikov te usmeritve je bil George Gerbner, ki je razvil kulti-vacijsko teorijo. V nasprotju z uveljavljenim prepričanjem, da so posledice, ki jih prinaša televizija, predvsem antinorma-tivne, antisocialne..., je Gerbner v kulti-vacijski teoriji zagovarjal stališče, da je TV, kot medij, instrument za krepitev domi-nantnih vrednot. V tem smislu je inkulturacija glavna funkcija TV. Nasilje, prikazano na TV, služi predvsem kot simbolna demonstracija družbene moči. Posreduje stereotipne vzorce, ki jasno kažejo, kateri so tisti, ki zmagujejo, in kateri vedno "potegnejo krajši konec". Gerbner prav tako trdi, da TV posre-duje simbolno okolje, ki oblikuje in organizira družbeno izkustvo, skozi sistem verovanj in vrednot. Kulti-vacijska teorija predpostavlja, da prihaja pri čezmernih gledalcih do generali-zacije, pri tem pa se spreminja njihov pogled na realni svet. Gerbner pripomni, da je "gledanje televizije podobno pri-sostvovanju religioznemu obredu, s to razliko, da večina ljudi gleda TV z mnogo večjo pobožnostjo" (G. Gerbner in L. Gross, 1976, str. 177).

VPLIVI VIZUALNIH MEDIJEV NA AGRESIVNO VEDENJE

Albert Bandura je v seriji laboratorijskih eksperimentov s predšolskimi otroki (1963, 1968, 1975 in 1979) ponudil rezul-tate, ki so kazali, da nasilje, prikazano na TV ali v filmu, vpli-va na otroke tako, da reducira inhibicije, spodbuja izražanje agresivnega vedenja in ponuja modele učenja agresije. Čeprav je Bandura večino študij opravil na otrocih, opozarja, da bi bilo napačno sklepati, da prikazi nasilja vplivajo le na otroke. Navaja, da so raziskave, opravljene na študentih in tudi na odraslih ljudeh, dale podobne rezultate. Zavrača tudi mnenje, da prikazi nasilja vplivajo le na labilne osebe. (A. Bandura, 1973, str. 267–269.) Bandura meni, da so vizualni mediji (film,

TV) bogat vir prikazov nasilja in kot taki služijo za učenje agresivnega vedenja, vendar jih je v tem pogledu potrebno obravnavati zgolj kot enega izmed dejavnikov, ki vplivajo na vedenje posameznika. V tem smislu govori o multipli determiniranosti vedenja. (Bandura 1973, str. 266.) Postavi tudi distinkcijo med naučenim in izraženim vedenjem; ni nujno, da pride do manifestacije naučenega vedenja. Posameznik se lahko nauči agresivnega vedenja, a ga ne izrazi zaradi zaviralnih dejavnikov iz okolja. Do manifestacije naučenega pa lahko pride tudi kasneje, v situacijah, ko zaviralni dejavniki okolja popustijo oziroma ko je akterjeva ocena teh dejavnikov nizka. Pri tem je potrebno upoštevati, da lahko akter v določenih situacijah (npr. pod vplivom alkohola...) zaviralne dejavnike oceni napačno.

Za razliko od zgodnejših teorij agresije, ki so prvenstveno izhajale iz posameznikove notranjosti (razen frustracijske teorije, ki je vključevala zunanji stimulus), Bandurova teorija socialnega učenja izhaja iz relacij posameznika do okolja. Bandura poudarja pomen okolja in ga razume kot pomemben dejavnik pri izražanju agresije; pravi, da je to izražanje situacijsko specifično in je torej odvisno od socialnega konteksta (npr. cerkev, šola, ulica...), od cilja, proti kateremu se agresija usmeri (npr. starši, duhovnik, učitelj, vrstnik...) in od vloge, ki jo akter igra (npr. policaj, učitelj, prodajalec ...). Sem prišteva tudi vse druge zunanje dejavnike, ki so v posamezni situaciji pomembni za posledice, ki jih povzroči agresivno dejanje. (Bandura, 1973)

Na tej točki se kaže pomembnost same opredelitve agresije, torej razlika med definicijo, ki vključuje le namero oškodovanca drugega, in tisto, ki izpostavlja pomembnost družbeno prepoznane agresije. Družbeno prepoznana agresija lahko namreč povzroči "povračilne ukrepe" in akterjevo predvidevanje teh ukrepov je bistveni zaviralni dejavnik za izražanje agresivnega vedenja.

Bandura meni, da so vizualni mediji eden izmed virov za pridobivanje novih oblik vedenja. Zato jih umesti v splošno teorijo učenja agresije.

Ljudje se ne rodijo z izgotovljenim repertoarjem agresivnih vedenj; le-teh se morajo na takšen ali drugačen način naučiti. Nove oblike vedenja se lahko pridobijo preko direktnih, neposrednih izkušenj ali pa z opazovanjem vedenja drugih. Direktno izkustvo šteje Bandura za osnovno, rudimentarno obliko učenja, ki temelji na lastnih izkušnjah nekih dejanj, ki imajo za posledico nagrado ali kazen. Vendar se novi vzorci vedenja ne pridobivajo le na ta način (če bi se pridobivali le na neposreden način, bi bilo to precej mučno in celo hazardno početje). Pridobivajo se preko raznih primerov in vplivov. Človekova sposobnost učenja pomeni pridobitev kompleksnih

vzorcev vedenja na podlagi opazovanja drugih. Prav tu pa se pokaže velika vloga vizualnih medijev, ki ponujajo veliko število modelov vedenja, ki so pogosto nasilni.

Prikazovanje nasilja pa nima vpliva le na pridobivanje novih vzorcev vedenja. Vpliva tudi na izražanje agresivnega vedenja. Bandura navaja, da izražanje vedenja regulirajo predvsem posledice, ki jih to vedenje prinese. Če je kako agresivno vedenje nagrajeno, obstaja velika verjetnost, da bo posameznik takšno vedenje ponovil. Obratno velja, kadar je agresivno vedenje nenagrajeno ali kaznovano. Zaradi človekove sposobnosti učenja imajo pri izražanju agresivnega vedenja tudi izkušnje drugih precejšen pomen. Posameznik se na podlagi prikazanih primerov nauči predvidevati posledice nekega vedenja v določeni socialni situaciji. V tem smislu Bandura govori o ojačitvah. Prikazovanje nasilnih scen, v katerih agresivno vedenje pripelje do želenega cilja, deluje v smeri ojačitve. Obratno, kaznovano nasilje deluje inhibitorno na izražanje agresivnega vedenja. Opazovane posledice zagotavljajo standarde, na podlagi katerih posameznik predvideva pozitivno ali negativno vrednotenje vedenja. (A. Bandura, 1973, str. 48) Posebno pozornost si torej zasluži preučevanje upravičenega nasilja filmskih junakov. Zlasti v kriminalkah in akcijskih filmih je precej običajno, da junaki pri razreševanju konfliktov "stvar vzamejo v svoje roke" in z negativnimi filmskimi liki obračunajo na nasilen način. Takšna upravičena, kaznovalna agresija je ponavadi nekaznovana in pogosto celo nagrajena.

Človekovega vedenja pa ni mogoče razložiti le z zunanjimi faktorji, z zunanjimi motivacijami in konsekvencami, torej z informacijami, ki so posamezniku posredovane od zunaj in ga želijo prepričevati o možnostih, da bo neko dejanje nagrajeno ali kaznovano. Če bi sprejeli to tezo, bi pristali na možnost, da lahko posameznika popolnoma manipuliramo s posredovanimi informacijami. To onemogoča ravno človekova kognitivna sposobnost; tako so različni odzivi na impulze iz okolja v veliki meri kognitivno pogojeni. Ne smemo jih razumeti kot golo reakcijo na zunanji dražljaj.

Teoriji socialnega učenja očitajo predvsem to, da ne pojasni dejstva, da prikazovanje agresivnih dejanj v medijih povzroči agresivno vedenje, ki je lahko tudi različno od prikazanega; opazovanje nasilnih prizorov, naprimer kung-fu filma, ima lahko za posledico zvišanje verbalne agresije. (Russel G. Green in Susan L. Thomas, *Journal of social issues*, 1986.) Bandura je sicer v knjigi *Agression – a social learning analysis* že nakazal, da se lahko neko vzburjenje razvije v agresijo ali pa v kake druge, predhodno naučene vzorce vedenja, toda povezave ni eksplicitno pojasnil. Omenjeni učinek posledic

prikazovanja agresivnih dejanj pa je bolje pojasnil Berkowitz s principom kognitivnih asociacijskih mrež. Po tem principu naj bi prikazovano agresivno vedenje v gledalcu sprožilo druge emocije in ideje. (Berkowitz, 1984) S takšnimi kognitivnimi analizami sta Berkowitz in LePage poskušala pojasniti tudi "efekt orožja". Orožje, bodisi fizično prisotno ali pa prikazano v filmu, ... poveča stopnjo agresivnosti oziroma pripravljenosti na agresivno ravnanje zaradi asociacij, ki jih doživi opazovalec. Dodatna potrditev principa kognitivnih asociacijskih mrež na primeru prikazanega orožja je, da je učinek inhibitoren, ko je prikazano orožje povezano s predhodno gledalčevo izkušnjo kaznovanja agresivnega vedenja.

Resen očitek omenjenim razlagam, ki izhajajo iz agresije, je, da so pri pojasnjevanju povezave med prikazovanjem nasilja in porastom agresivnega vedenja izhajale iz raziskav, ki so bile opravljene v laboratorijskih pogojih.

Laboratorijske raziskave so namreč zastavljene tako, da

- a) minimalizirajo človekove notranje dejavnike, ki bi lahko zaviralno delovali na manifestacijo agresivnega vedenja,
- b) minimalizirajo zunanje dejavnike, za katere posameznik predvideva, da bi lahko sankcionirali njegova nasilna ravnanja,
- c) maksimirajo namerno izbrane momente, za katere načrtovalci raziskave menijo, da bi lahko povzročili nasilno vedenje.

Vsi ti momenti niso ravno običajni za gledanje nasilnih prizorov v domačem okolju. (Thomas D. Cook, 1983)

PRIKAZ NASILJA IN KULTIVACIJSKA TEORIJA

V razvijanju mnenj in verovanj o svetu, v katerem posameznik živi, igrajo veliko vlogo informacije iz različnih virov. Ta vir je lahko osebna, neposredna izkušnja v določeni socialni situaciji, vir pa je lahko tudi posredna izkušnja, ki je posamezniku posredovana preko medija. Z razvojem množičnih medijev ti zajemajo večji del informacij o dogodkih in o različnih socialnih situacijah, zlasti televizija. Posredna izkustva bližnjega in daljnega socialnega okolja (lahko tudi fiktivnega) vedno bolj pripadajo svetu televizije. Postavljata se torej dve vrsti vprašanj:

- 1) kakšen je svet televizijske realnosti in
- 2) v kolikšni meri in na kakšen način ta svet vpliva na posameznika.

Veliko raziskav TV programov govori o tem, da se realnost, kakršno prikazuje TV, precej razlikuje od realnega sveta. Tako je Dominick (1973) v raziskavi dokazal, da vsebuje dve tretjini ameriških programov v najbolj gledanem času vsaj eno kriminalno dejanje. Od tega je največ nasilnih zločinov (posilstev, umorov, napadov), ki pa so prikazani na način "zločin se ne izplača". Njegova raziskava kaže, da je rešenih devet desetih zločinov, medtem ko je v realnem svetu rešenih le 23 odstotkov primerov. Policija je na TV precej bolj nasilna kot v resnici – tudi zločin se razreši na nasilen način, ne pa po legalni poti. Dominick ugotavlja, da ni tesne povezave med nasiljem, prikazanim na televiziji, in nasiljem v realnem svetu. Katzman (1972) je ugotovil, da je zločin glavna tema soap oper. Predvsem so to izdaje in umori. Četrtnina vseh smrti v takšnih zgodbah se zgodi nasilno. V resnici je mnogo manj žensk, ki so umorile svoje soproge ali ljubimce. Estep in MacDonald (1985) sta prav tako analizirala vsebino soap oper, pri čemer sta se osredotočila na frekventnost pojavljanja umorov in ropov. Rezultati so pokazali, tako kot v predhodnih analizah, da nasilje, prikazano skozi realnost televizije (predvsem v filmih ipd.), ne izraža podobe realnega sveta.

Ena od glavnih postavk kultivacijske teorije je, da več ko ljudje gledajo televizijo, večja je verjetnost, do bo njihovo dojemanje družbene realnosti pod vplivom televizijskega prikaza. Televizija namreč posreduje neko specifično okolje simbolov, iz katerega izvirajo pomeni, ki lahko bistveno vplivajo na subjektivno razlago sveta. Poleg tega preko dramatizacije norm in vrednot demonstrira način delovanja družbe. Televizija je tako predvsem nosilec ritualiziranega simbolnega sistema, ki ohranja skupno zavest heterogene publike.

Dodatna trditev kultivacijske teorije pravi, da lahko pogosto izpostavljanje nasilnemu svetu televizije posameznika vodi v pretirano oceno nevarnosti v okolju, kar ima lahko za posledico pretirano zaskrbljenost za osebno varnost (Gerbner, Gross, 1976). Da bi potrdil predpostavke kultivacijske teorije, je Gerbner razvil tehniko analize, s katero je primerjal ocene kriminala v družbi, kot ga dojemajo čezmerni gledalci in zmerni gledalci. Predmet preučevanja je bila tudi stopnja nezaupanja do drugih ljudi. To stopnjo nezaupanja je Gerbner meril z vprašanji kot npr.: "Ali menite, da lahko večini ljudi zaupamo?" in "Ali menite, da bi vas večina ljudi poskušala izkoristiti (oškodovati), če bi imela priložnost, oziroma ali bi ravnala pošteno?"

Omenjena raziskava je pokazala, da čezmerni gledalci (tisti, ki gledajo TV 4 ure in več dnevno) pretirano ocenjujejo pogostost pojavljanja kriminala v družbi, kakor tudi, da izražajo večji strah pred tem, da bi sami postali žrtve kriminala.

Kultivacijski diferencial, na relaciji TV odgovori – realni odgovori, je govoril v prid kultivacijskim učinkom televizije. (G. Gerbner in L. Gross, 1976, str. 191.) Višjo stopnjo nezaupanja do drugih ljudi in pretirano oceno kriminala v družbi, ki so ga izražali čezmerni gledalci, je Gerbner poimenoval sindrom zlobnega sveta.

Gerbnerjevi izsledki so naleteli na močno kritiko, zlasti Hughesa in Hirscha, ki sta Gerbnerju očitala predvsem metodološke pomanjkljivosti. S sekundarno analizo iste raziskave je Hirsch ob uporabi različnih kriterijev za določanje meje čezmernega gledanja (delitev na tiste, ki televizije praktično niso gledali, in tiste, ki so TV gledali več kot 8 ur dnevno) prišel do povsem različnih rezultatov kot Gerbner. Vendar so tudi Hirschu očitali precej metodoloških pomanjkljivosti. (Gunter, 1987)

Kasneje je Gerbner svojo kultivacijsko teorijo dopolnil s konceptom *mainstreaming/resonance*, s čimer je dodatno pojasnil različne kultivacijske učinke pri posameznikih in skupinah. *Mainstreaming* naznačuje zmanjšanje kulturnih razlik med čezmernimi gledalci, *resonanca* pa se nanaša na posamezne posebne primere, kjer se realnost, kot jo prikazuje televizija, pokriva z gledalčevo subjektivno percepcijo realnosti. (Gerbner, Gross, Morgan, Signoreli, 1980.) Gerbner je *mainstreaming* prikazal na primeru razlik med različnimi izobrazbenimi in dohodkovnimi skupinami. V raziskavi je ugotovil, da bolj izobraženi in bolj premožni v povprečju gledajo manj TV, hkrati pa se njihova socialna izkušnja precej razlikuje od tiste, ki jo izkusijo manj izobraženi pripadniki nižjih dohodkovnih skupin. Zato bolj izobraženi in premožnejši v raziskavah ne dajejo tipičnih TV odgovorov. Vendar je tudi med ljudmi iz višje izobrazbene oz. dohodkovne skupine neki odstotek čezmernih gledalcev. Ti čezmerni gledalci pa se v svojih odgovorih oz. v percepciji socialnega okolja približujejo tistim iz nižjih izobrazbenih in dohodkovnih skupin. Glede na *mainstream* hipotezo so torej zmerni gledalci iz višjih izobrazbenih/dohodkovnih skupin tisti, ki izstopajo iz "*mainstreama*", čezmerni gledalci iz vseh slojev pa v dožemanju družbene realnosti izražajo neko homogenost, ki je produkt kultivacijskega učinka televizije.

Kot eno izmed dimenzij kultivacijskih učinkov TV je Gerbner izpostavil strah pred viktimizacijo. V longitudinalnih raziskavah je pri čezmernih gledalcih ugotovil tele: Respondenti, pri katerih je bil indeks percepcije nevarnosti nizek (v prvi raziskavi) in so v drugem letu raziskave čezmerno gledali TV, so v tretjem letu raziskave pokazali višji indeks percepcije nevarnosti. Pri tistih, ki so na začetku pokazali večjo zaskrbljenost zaradi možne viktimizacije, je čezmerno

gledanje vodilo v zmanjšanje indeksa percepcije nevarnosti. (G. Gerbner, 1980.) Dobljene rezultate je Gerbner pripisoval mainstream učinkom televizije.

Glede resonance lahko navedem dva primera, kjer je Gerbner opazil omenjeni učinek. Prvi primer resonance so pripadniki nižjih izobrazbeno/dohodkovnih skupin, ki živijo v okolju, kjer je stopnja kriminala visoka. Omenjeni čezmerni gledalci percipirajo višjo stopnjo nevarnosti v njihovem lastnem okolju kot zmerni gledalci, ki živijo v istem okolju. Drugi primer resonance pa najdemo pri starejših ljudeh, ki gledajo veliko nasilnih TV dram, v katerih običajno nastopajo starejši ljudje kot žrtve. Resonanca je še posebno močna takrat, kadar je prikazana situacija za gledalca relevantna. (G. Gerbner, 1980)

Dodam lahko, da se močna resonanca zelo verjetno pojavlja tudi pri ženskah, ki so bile v preteklosti žrtve spolnih zlorab oziroma so imele tovrstne posredne travmatične izkušnje. Omenjena resonanca, kjer se travmatično predhodno izkustvo pokriva s pogostim prikazovanjem lika ženske kot žrtve, lahko pri tej populaciji še okrepi oceno frekventnosti pojavljanja spolnih zlorab v družbi in preko tega oceno možnosti, da bi one same, ali druge, ponovno postale žrtve.

T. R. Tyler je kasneje kultivacijsko teorijo še razširil, in sicer v treh točkah:

- 1) Ni toliko pomembna celotna količina gledanja televizije, kot je pomembna količina informacijsko relevantnih programov, ki jih gledalec gleda.
- 2) Vpliv ni preprosto odvisen od tega, kar gledalec gleda, temveč kako videno percipira in interpretira. Tudi oddaje, v katerih je veliko nasilja (tako kriminala kot nasilnega uveljavljanja pravice), nimajo prevelikega vpliva, če jim gledalec ne pripisuje možnosti obstoja v realnem svetu.
- 3) Pri sodbah ljudi o frekventnosti nasilja v družbi je potrebno ločiti dve ravni:
 - splošno družbeno raven: mnenje o pogostosti pojavljanja kriminala v družbi,
 - osebna raven, ki se nanaša na oceno rizika, da bi gledalec sam postal žrtev kriminala.

Ocena osebnega rizika ni toliko odvisna od gledanja televizije, kot je povezana z osebno izkušnjo s kriminalom. (T. R. Tyler, 1984.)

Gledanje programov z nasilno vsebino pa bolj vpliva v smeri višje ocene stopnje nasilja v družbi in ocene verjetnosti, da bi drugi (znanci, sorodniki) lahko postali žrtve kriminala (B. Gunter, 1990).

OBRATNA SMER KULTIVACIJE

Različni avtorji menijo, da je ključni problem kultivacijske teorije smer vzročnosti v interpretaciji povezanosti med čezmernim gledanjem in sindromom "zlobnega sveta". Empirični podatki, pridobljeni v raziskavi *Cultural indicators*, sicer kažejo na povezanost, vendar je možna tudi drugačna interpretacija, da zaskrbljenost zaradi sveta, ki jih obdaja, vodi v pretirano gledanje TV. Doob in MacDonald (1979) sta ugotovila, da ljudje, ki živijo v okolju, kjer je stopnja kriminala visoka (in je zaradi tega višja tudi stopnja zaskrbljenosti zaradi možne viktimizacije), gledajo več TV, hkrati pa sta ugotovila, da se bolj izpostavljajo prikazom krimi dram ipd. Prihaja torej do selekcije, ki jo pogojujejo impulzi iz okolja. Do podobnih ugotovitev je prišel že Boyanowsky (1977). Z eksperimentom v naravnih pogojih je ugotovil, da impulzi iz okolja, ki izzovejo strah ali zaskrbljenost, vplivajo tudi na izbiro izpostavljanja raznim filmskim vsebinam. Eksperiment je izvedel na študentkah v univerzitetnem kampusu. Prvi skupini študentk so posredovali informacijo, da je eno od študentk iz kampusa pred kratkim napadel moški, da morajo biti pri vračanju domov pazljive... Informacijo jim je posredoval uniformirani varnostnik iz kampusa. Kontrolna skupina takšne informacije ni dobila. V delu, ki so ga študentkam predstavili kot eksperiment, so se morale odločiti, katere filme bi želele gledati. Na voljo je bil tale izbor:

- a) romantična komedija,
- b) romantični film,
- c) film, ki je posredoval napotke o ženski samoobrambi pred moškimi,
- d) drama, ki je prikazovala nasilje moških nad ženskami,
- e) drama, ki je prikazovala nasilje nad moškimi,
- f) seks orgija.

Predhodna informacija ni vplivala na izbiro prvih štirih filmov, čeprav bi bili napotki iz variante c) koristni glede na predhodno informacijo, ki jo je dobila prva skupina študentk. Sprememba pa se je pokazala pri zadnjih dveh variantah. V primerjavi s kontrolno skupino so študentke iz skupine, ki je prejela informacijo, da se je v kampusu zgodil napad, izrazile trikrat večjo nagnjenost h gledanju nasilja nad moškimi in dvakrat večjo nagnjenost h gledanju seks orgije.

Eno izmed možnih razlag ponujata Zilmann in Wakshlag (1985), ki pravita, da so študentke, ki so bile zaskrbljene zaradi posilstva v kampusu, uživale v viktimizaciji moških, čeprav le v filmski realnosti. Podobno lahko sklepamo za prvi primer,

kjer se je pokazalo, da gledalci iz okolja, v katerem je več kriminala, raje gledajo krimi drame. Te namreč povečini prikazujejo triumf pravice, kjer so kriminalci vedno tisti, ki so kaznovani za svoja ravnanja.

Trditve o obratni smeri kulture torej ne zavračajo kulture učenjskih učinkov televizije. Vpeljejo novo dimenzijo, ki predvideva, da se na podlagi impulzov iz okolja bolj selektivno izpostavljajo specifičnim prikazom. Postavim lahko hipotezo o nekakšni krožni kavzalnosti, kjer lahko impulzi iz okolja spodbujajo k izpostavljanju specifičnim prikazom oz. programskim vsebinam, te pa povratno vplivajo na subjektivne interpretacije teh istih impulzov. Subjektivne interpretacije okolja dobijo v prikazani fikciji ponovno potrditev... V primeru prikazovanja nasilja ta krožnost vodi v popačeno percepcijo realnosti oz. v sindrom zlobnega sveta, o katerem je govoril že Gerbner.

Model krožne kavzalnosti bi lahko ob upoštevanju relevantnih posameznih interpretacijskih skupnosti aplicirali tudi na druge probleme; na prikazovanje lika ženske ali pa npr. na lik politika v TV fikciji.

OD VPLIVA SPOROČILNE KOMUNIKACIJE TV H GLEDALČEVI PERCEPCIJI IN SUBJEKTIVNI INTER- PRETACIJI

V različnih pristopih, ki razlagajo vpliv TV na posameznika, lahko v teku njihovega razvoja opazimo bistvene premike. Ti prehajajo od totalnega vpliva, ki ga povzroči sporočilna komunikacija medija, k razlagam, ki vključujejo subjektivnost gledalca in dejavnike iz okolja. Takšen trend zasledimo že v razlagah, ki predvidevajo porast agresivnega vedenja ob pogostem izpostavljanju prikazom nasilja. V Bandurovi teoriji socialnega učenja se to kaže v distinkciji med naučenim in izraženim agresivnim vedenjem. Podobne premike lahko opazimo tudi v pristopih, ki poudarjajo kulture učenjske učinke prikazovanja nasilja na televiziji. V razvoju te teorije je vedno večji pomen pripisan gledalčevemu okolju (resonanca) in njegovi subjektivni percepciji in interpretaciji prikazanega nasilja. V smislu omenjenega subjektivističnega pristopa so pomembne dileme o gledalčevi interpretaciji TV realnosti v smislu pripisovanja možnosti obstoja v realnem svetu.

Charles Atkin v članku *Effects of Realistic TV violence* govori o vplivu kvalitativnih elementov prikazanega nasilja. Ugotovil je, da nimajo vsa prikazana nasilna dejanja enake teže glede vpliva na gledalca.

Pravi, da je pomembna dimenzija, ki jo moramo ločiti, prikazovanje pravega, realnega nasilnega dogajanja ali dejanja,

torej takega, ki se je v resnici zgodilo, od nasilja, prikazanega v fiktivni, filmski realnosti. Meja med obema vrstama pa nikakor ni jasna, saj je gledalec tisti, ki prikazano interpretira kot bolj realno oz. bolj fiktivno. Gledalec lahko posameznim elementom v prikazani fikciji pripisuje možnost obstoja v realnem svetu. Problem meje je še posebno kočljiv pri otrocih. Predpostavljamo pa, da imajo bolj realistične forme prikazovanja nasilja večji vpliv na gledalca. (Gunter, 1987)

V svojih raziskavah je občuteno realnost omenjal že Bandura v zvezi z observacijskim modeliranjem; sklepal je, da se agresivnosti učimo iz primerov posredovanih modelov, predvsem skozi imitacijo novih vedenjskih vzorcev in skozi inhibicijo že naučenih vedenjskih vzorcev, za katere sklepamo, da ne bodo sankcionirani. Na imitacijo oz. inhibicijo močno vplivajo osebe in dejanja, ki jim pripisujemo možnost eksistence v realnem svetu; zbudijo gledalčevo pozornost in motivacijo za delovanje v tej smeri. Realistično prikazovanje nasilnega vedenja torej skriva večji potencial, verjetnost, da bo gledalec ravnal nasilno, je večja, saj bo ocenitev pričakovane nagrade in izognitev kazni bolj natančno ocenjena. (A. Bandura, 1973)

Po Atkinu lahko razlikujemo dva aspekta zaznavanja realnega: stopnja, do katere gledalec občuti, prepozna, da so prikazani dogodki, okoliščine in osebe resnične, ali da bi vsaj lahko bile resnične (občutena resničnost), ali pa so dogodki, osebe... podobni tistim iz gledalčevega socialnega in psihičnega okolja (občutena podobnost). (C. Atkin, 1983)

Občutena realnost se torej nanaša na situacije oz. svetove, glede katerih posameznik nima bolj verodostojnih neposrednih ali posrednih izkustev. Ob odsotnosti bolj neposrednih virov informacij lahko torej nasilna vsebina TV programov vpliva na percepcijo verjetnosti viktimizacije, vendar mnogo bolj na splošni ravni (družbe) kot na osebni ravni (Weaver in Wakshlang, 1986).

Občutena podobnost pa se nekako povezuje z Gerbnerjevim konceptom resonance. Ta koncept je v kasnejših raziskavah doživel tudi razne modifikacije. Tako David Docherty v knjigi *Violence in Television Fiction* govori o globoki oz. plitvi igri (deep play/shallow play), ki jo doživlja gledalec ob gledanju TV fikcije. V zanimivi raziskavi, izvedeni v Veliki Britaniji, je Docherty prikazal, da prikazi nasilja, ki jih gledalci interpretirajo kot fiktivna in jim zanikajo možnost obstoja v njihovem življenjskem okolju, ne vplivajo toliko kot prikazi, v katerih gledalci prepoznajo elemente iz njihovega okolja. Kot primer globoke igre Docherty navaja prikazovanje televizijske drame *The Firm*, ki govori o nasilju nogometnih navijačev in o spopadih uličnih band.

Raziskava je bila zasnovana tako, da so respondenti nastopali v vlogi cenzorjev, ki imajo možnost prepovedati predvajanje posamezne oddaje. Na videokaseti so jim poslali kriminalko *The Bill*, ki opisuje oborožen bančni rop..., omenjeni film *The Firm* in kulturni horror film *Nightmare on Elm Street*. Rezultati so bili takšni: 4 odstotki respondentov so želeli cenzurirati kriminalko, cenzuro horror filma jih je zahtevalo 25 odstotkov, kar 57 odstotkov respondentov pa je želelo prepovedati film, ki je prikazoval nasilje nogometnih navijačev.

Čeprav film *Nightmare on Elm Street* vsebuje veliko več objektivno izmerjenih nasilnih prizorov in kaže veliko več "krvi" kot *The Firm*, ga respondenti niso interpretirali kot zelo nasilnega, saj je zanje pomenil plitvo igro, občutki individualne vpletenosti so bili šibki. Nasprotno pa je film *The Firm*, ki opisuje nasilje angleških nogometnih navijačev in življenje angleških najstnikov, pomenil globoko igro, kljub temu, da je bilo prikazanih manj objektivno izmerjenih nasilnih prizorov kot v horror filmu. (D. Docherty, 1990)

VLOGA TV PRIKAZOV IN DRUGI VIRI INFORMACIJ

Pri preučevanju vplivov nasilja, prikazanega na televiziji, lahko kot primer oz. kot enega od možnih vplivov na gledalca obravnavamo strah pred viktimizacijo. Kot je že bilo razvidno v predhodnih poglavjih, moramo tako na eni strani obravnavati televizijo kot enega izmed dejavnikov iz okolja in na drugi strani upoštevati gledalca z njegovimi subjektivnimi interpretacijami videnege.

Na primeru strahu pred viktimizacijo lahko ugotovimo, da so za posameznika relevantni vsaj trije viri informacij:

- a) neposredno, osebno izkustvo,
- b) posredno izkustvo (sorodniki, znanci), posredovano kot informacija,
- c) posredno izkustvo drugih, posredovano preko množičnih medijev, bodisi kot faktična informacija (npr. v poročilih ali v reportaži) ali kot informacija, posredovana skozi fikcijo (npr. kriminalka ali soap opera).

Pri tem lahko vire informacij razvrstimo po hierarhiji: direktno / interpersonalno / medijsko posredovano. Ob odsotnosti informacije, ki je visoko v tej hierarhiji, postane posameznik bolj dovzeten za informacije iz drugih virov. Enako velja, ko posameznik prenesenemu izkustvu višjega reda zanika verodostojnost. (Hawkins in Pingree, 1982)

Lep primer odsotnosti neposredne (oziroma interpersonalno prenesene) izkušnje za posameznika so tuje dežele, ki so zelo oddaljene od kraja njegovega bivanja. V teh primerih so medijsko posredovana izkustva poglavitni vir informacij. V britanski raziskavi BARB (Broadcasters' Audience Research Board) iz leta 1985 so pokazali, da posameznikova ocena verjetnosti viktimizacije narašča z oddaljenostjo od kraja bivanja. Londončani so sklepali na verjetnost, da bi sami postali žrtve nasilja, če bi se ponoči sprehajali po različnih mestih. Na petstopenjski lestvici so visoko verjetnost (4 in 5) predvidevali za: lokalni okoliš (15%), London (41%), Glasgow (53%), New York (83%). (B. Gunter, 1987)

Ker je naše izkustvo družbe vedno omejeno in ker vedno obstajajo situacije, v katere nismo in morda tudi nikoli ne bomo vstopili (kot pravi Peter Berger), lahko sklepamo, da ob odsotnosti bolj verodostojnih informacij medijski prikazi bistveno vplivajo na naše predstave teh situacij. Redki med nami so že imeli neposreden stik z življenjem v zaporu, še redkejši pa so kot talci prisostvovali ugrabitvi letala... Kljub odsotnosti neposrednih izkustev imamo izoblikovane predstave o omenjenih situacijah. Tako je lahko naša predstava drugih svetov (npr. sveta "velikega biznisa", sveta politike in politikov) zaradi odsotnosti neposrednega oz. interpersonalno posredovanega izkustva pod vplivom prevladujočega toka prikazov v TV fikciji (tako politiki kot poslovneži so povečini prikazani kot negativni liki).¹ Čeprav se gledalci zavedajo, da sama zgodba v TV fikciji prikazuje neko drugo realnost, ki ni enaka realnosti njihovega vsakdanjega življenja, lahko v ozadju zgodbe prepoznajo elemente, ki jim pripisujejo možnost obstoja v realnem svetu.

Opraviti imamo torej z naključnim učenjem, na podlagi "background" informacij, ki izvirajo iz TV fikcije.

Seveda na vprašanje, v kolikšni meri so naše predstave pod vplivom TV fikcije, ni enostavnega odgovora.

VPLIV PREDHODNEGA IZKUSTVA

Prav tako, kot lahko sklepamo, da ima odsotnost bolj verodostojnih izkustev za posledico večji vpliv TV prikazov, lahko sklepamo tudi, da bolj verodostojna predhodna izkustva vplivajo na interpretacijo prikazov nasilja na TV. Raziskave so pokazale, da ljudje, ki so že bili žrtve kriminala (napadov, ropov, tatvin...), višje ocenjujejo verjetnost ponovnih napadov... in izražajo večjo zaskrbljenost glede tega (Friedman, 1982). V tem smislu so zanimive raziskave, ki kažejo, kako predhodno izkustvo vpliva na občutenje realnosti

¹ *Gerbner, Morgan in Signorielli so na podlagi vsebinske analize TV programov preučevali načine, na katere so prikazani duševni bolniki, zdravniki... Njihova analiza je pokazala, da TV prikazovanje na nekaterih področjih popačeno prikazuje realnost. Prikazovanje duševnih bolnikov bi lahko prej označili kot stereotipno kot realistično oz. kot tako, da bi se skladalo s profesionalnim vedenjem o boleznih. Zdravniki so ponavadi prikazani bodisi kot vsevedni ali vse-mogočni (združujejo vse pozitivne človeške vrednote) ali pa so prikazani kot "zlobni zdravniki", "nori znanstveniki"... (Thomas D. Cook, "An analysis of the 1982 NIMH Report", *Public Opinion Quarterly*, zv. 47, 1983)*

TV prikaza. To povezavo sta na skupinah adolescentov preučevala Eliot in Slater. Respondente sta razvrstila v tri skupine glede na njihove predhodne izkušnje s policijo. Prva skupina ni imela neposrednih tovrstnih izkušenj, druga je imela s policijo pozitivne izkušnje, v tretjo pa sta razvrstila tiste, ki so že bili aretirani, osumljeni ipd. Prikazovala sta jim različne kriminalke in ugotavljala njihovo oceno realnosti prikazanega. Ugotovila sta, da je stopnja pripisovanja realnosti v kriminalkah najnižja pri respondentih, ki so imeli pozitivne izkušnje s policijo, in najvišja v skupini, ki je imela s policijo neposredne negativne izkušnje. Ugotovila sta tudi, da so respondenti, ki so prikazano fikcijo ocenjevali kot bolj realno, kazali višjo stopnjo strahu pred viktimizacijo. Sklepamo lahko, da predhodna izkustva (ki so v omenjeni hierarhiji višja), preko katerih posameznik v prikazani fikciji prepozna elemente iz realnega sveta, vplivajo na občuteno realnost v prikazani fikciji.

AKTIVNI GLEDALEC IN NOVE TEHNOLOGIJE

Zgodnje raziskave vpliva televizije so obravnavale gledalca kot pasivnega recipienta enosmerne komunikacije medija. Hkrati so v teh raziskavah poudarjali predvsem neselektivnost gledanja televizije. Takšen pristop je bil v novem televizijskem okolju, kjer se je gledalec srečal z naraščajočim številom programskih opcij in predvsem s pojavom novejših tehnologij (videorekorder, satelitski in kabelski programi), postavljen pod vprašaj. V kasnejših raziskavah, v začetku 80. let, so se že pojavili razlagalni modeli, ki so poskušali obravnavati gledalca kot aktivnega. Gledalec na eni strani izbira med TV in drugimi dejavnostmi in na drugi strani med različnimi TV programi, hkrati pa je preko TV ratingov nekako soudeležen pri odločanju o programski vsebini. (E. Diener, L. W. Woody, 1981)

Številni raziskovalci so predvidevali, da naj bi se s povečevanjem števila opcij omenjeni mainstream učinki TV zmanjševali. Gerbner in drugi raziskovalci, vključeni v projekt *Cultural Indicators*, so tej domnevi ugovarjali. Trdili so, da je selektivno izpostavljanje TV programom v veliki meri irelevantno, saj se gledalec težko izogne ponavljajočemu se prikazovanju istih tem in dramatičnih elementov. Trdili so, da imajo nove tehnologije, med njimi tudi video, majhen vpliv na spremembo kultivacijskega učinka, saj gre pri teh spremembah za spremembo v sistemu distribucije in ne za spremembo programske vsebine. Po drugi strani pa domnevajo, da lahko video ipd. še dodatno prispevajo h kultivacijskim učinkom, ker lahko še dodatno spodbujajo gledanje TV in tako

povečujejo količino opazovanega nasilja (Gerbner, 1990). Ta pristop potrjujejo Morganove raziskave povezanosti med uporabo videorekorderja in prepričanjem, "da so ženske najbolj srečne takrat, ko vzgajajo otroke in skrbijo za dom" (Morgan, 1990).

Na eni strani se torej srečamo s trditvami, da novejša tehnologije še dodatno prispevajo h kultivacijskim učinkom TV; da kabelska televizija spodbuja gledanje TV (predvsem takrat, ko morajo gledalci plačati naročnino, Garay, 1988), da videorekorderji še dodatno spodbujajo gledanje TV, saj poleg gledanja izposojenih videokaset omogočajo tudi gledanje filmov, ki bi bili sicer zaradi časovnih konfliktov za gledalca nedosegljivi... (J. R. Dobow, 1990).

Na drugi strani pa se srečamo s trditvami, da lahko novejša tehnologije zmanjšujejo mainstream kultivacijske učinke, ker imajo gledalci na voljo čedalje več specializiranih programov (CNN, MTV...). Z naraščanjem števila opcij pa se povečuje tudi selektivnost gledalcev. (E. Perse, 1994) E. Perse trdi tudi, da čezmerni gledalci, ki gledajo le specializirane programe, ki prikazujejo video spote, talk showe..., niso več redkost (E. Perse, 1994). Gre torej za posebno novo vrsto čezmernih gledalcev, ki so v tem oziru nekako izvzeti iz obravnavanih mainstream kultivacijskih učinkov TV (strah pred kriminalom, nezaupanje...), ob upoštevanju Tylerjeve dopolnitve kultivacijske teorije, ki pravi, da je pomembna količina gledanja informacijsko relevantnih programov.

Novo televizijsko okolje, ki ga vzpostavljajo novejša tehnologije, torej ponuja večje število opcij, ki gledalca silijo k večji selektivnosti. Seveda je pomembno vprašanje, na kakšen način gledalci izbirajo med možnimi opcijami. Hkrati z novim tipom gledalcev (o katerem govori E. Perse), ki gledajo specializirane programe, kot so CMT, MTV, Eurosport..., se zelo verjetno pojavljajo tudi gledalci, ki se izpostavljajo predvsem TV fikciji. Točnejše odgovore v zvezi z omenjeno situacijo v Sloveniji bi lahko dala le empirična raziskava.

RAZLIČNI VPLIVI NA KULTIVACIJSKI POTENCIAL TV FIKCIJE

Pri preučevanju empiričnih raziskav, izvedenih v raznih državah, se srečamo z zelo različnimi rezultati. Največ tovrstnih raziskav so opravili v ZDA. Rezultati teh raziskav v veliki meri potrjujejo omenjene kultivacijske učinke televizije. Različne rezultate pa dajejo raziskave, opravljene v drugih državah.

V Kanadi sta raziskavo na populaciji odraslih prebivalcev Toronta izvedla Doob in MacDonald (1979). Poleg lokalnih TV

postaj so v Torontu lahko zaradi bližine ZDA spremljali tudi programe vseh večjih ameriških TV mrež, kar pomeni neko podobnost programskega menija za ameriškega in kanadskega gledalca. V raziskavi Doob in MacDonald pri vprašanih, kot so ocena možnosti, da bi respondent postal žrtev kriminalnega napada, strah, da bi šel ponoči sam domov ipd., nista našla povezanosti t. i. "mean world" sindroma s količino nasilnih oddaj, ki so jih respondenti gledali. Pri bolj splošnih, manj osebnih vprašanih, kot npr.: "Ali menite, da bi bilo dobro, da bi ženske nosile s seboj orožje, npr. nož, da bi se branile pred možnim posilstvom?", "Ali menite, da bi morali imeti ljudje doma strelno orožje, da bi se lahko branili pred napadalci?"..., pa je ista raziskava pokazala močno povezanost s količino gledanja nasilnih oddaj. Močna povezava je ostala tudi po vključitvi kontrolne spremenljivke, ki je pomenila stopnjo kriminala v respondentovi soseščini.

Tudi Avstralska raziskava, ki sta jo izvedla Pingree in Hawkins (1980), je pokazala močno povezanost med količino opazovanega nasilja na TV in oceno pogostosti pojavljanja kriminala v družbi ter stopnjo nezaupanja do drugih ljudi. Za razliko od omenjenih raziskav pa raziskava, izvedena na Nizozemskem, ni pokazala tovrstne močne povezanosti. V vsebinski analizi nizozemskih TV programov so ugotovili, da so v TV fikciji stopnje rizičnosti (v smislu viktimizacije) pri posameznih družbenih skupinah enake kot v TV fikciji ameriških TV programov (žrtve nasilnih dejanj so bile v glavnem ženske, samski moški so pogosteje zagrešili zločin kot poročeni, mlajši moški so se najpogosteje pojavljali v vlogi morilcev...) (Bouwman, 1984). Osnovni vzorci prikazanega nasilja so bili torej zelo podobni ameriškim, vendar pa je bila količina prikazanega nasilja precej manjša. Relativno odsotnost kultivacijskih učinkov v nizozemski raziskavi so pripisovali tudi drugačni vlogi televizije na Nizozemskem v primerjavi s situacijo v Ameriki. Poleg tega je nizozemska TV zaradi zakonskih omejitev prisiljena prikazovati zelo raznovrstno programsko vsebino (B. Gunter, 1987). Odsotnost kultivacijskih učinkov televizije je pokazala tudi raziskava na Švedskem leta 1984. Pri tem je potrebno poudariti, da televizijske postaje na Švedskem prikazujejo zelo malo filmov z nasilno vsebino.

Le bežen pregled rezultatov raziskav, izvedenih v raznih državah, bi nas lahko hitro navedel na napačen zaključek, kje bi različno stopnjo ugotovljenih kultivacijskih učinkov pripisovali metodološkim pomanjkljivostim posameznih raziskav. Sklepamo lahko, da metodološke pomanjkljivosti, ki jih imajo raziskave vedno in nujno do neke mere, res vplivajo na dobljene rezultate, vendar menim, da gre različne rezultate pri ugotavljanju stopnje kultivacijskih učinkov TV pripisovati vsaj

dvema skupinama dejavnikov, in sicer na ravni programske vsebine in na ravni gledalca. Tako je na ravni programske vsebine pomembna predvsem količina prikazovanja oddaj z nasilno vsebino. Pri tem moramo pojem nasilje razumevati širše od golega fizičnega nasilja; sem sodijo tudi razne oblike psihičnega nasilja, prikazovanje lika mlajšega moškega kot nasilnega (in lika ženske kot žrtve)... Na ravni programske vsebine je pomembno tudi "prekrivanje" realnosti prikazane TV fikcije in realnosti vsakdanjega življenja (v smislu Gerbnerjevega koncepta resonance). Močna resonanca bi se lahko pojavila, če bi npr. na ÖRF v času, ko so bili Avstrijci zaskrbljeni zaradi bomb v pisemskih pošiljkah, predvajali filme o terorističnih napadih. Tretji pomemben dejavnik na ravni programske vsebine pa je raznovrstnost prikazane fikcije. Gre za žanrsko raznovrstnost. Še zlasti v novejšem TV okolju, ki sem ga že omenjal, je urednik filmskega programa TV stalno pod pritiski predvidevanja gledanosti filmskega programa. Zato poskuša s svojim izborom zaobseči čim širši krog potencialnih gledalcev. Znajde se v svojevrstnem paradoksu, kjer mora najti skupni imenovalc, da bi zadovoljil tako gledalce z nizkim okusom kakor tudi gledalce z visokim okusom.² Tako se filmski urednik ponavadi odloča za "klasično formulo", po kateri mora film vsebovati primerno količino nasilja in spolnosti. Uporaba te "klasične formule" nikakor ne vodi k večji žanrski raznovrstnosti.

Druga skupina dejavnikov se nanaša na gledalca in njegovo okolje. Ti dejavniki se nanašajo predvsem na gledalčeve subjektivne interpretacije realnega sveta, interpretacije vsebine prikazane fikcije, na prisotnost oz. odsotnost bolj verodostojnih predhodnih izkustev in na selekcijo pri izbiri programske vsebine.

IN KONČNO: "ALI VPLIVA ALI NE VPLIVA"

Vpliva prikazovanja nasilja v TV fikciji nikakor ne moremo razumeti enostavno in monokavzalno. Iz takšnih sklepanj so pogosto izvedene netočne generalizacije, ki predpostavljajo močan vpliv kakršne koli oblike prikazanega nasilja. Takšne generalizacije se pogosto sprevržejo v moraliziranje...

Rezultati raziskav, ki so bile izvedene v različnih državah, kažejo, da je vpliv prikazanega nasilja odvisen od velikega števila dejavnikov; glavne izmed njih sem obravnaval že v prejšnjem poglavju. Velika kompleksnost obravnavanega problema tako ne omogoča "kratkega in dokončnega odgovora". Odgovori v smislu dihotomije "vpliva/ne vpliva" so nujno izpostavljeni raznim poenostavitvam in netočnostim. Spraševati

² Več o tem piše David White Manning v knjigi *Sight Sound and Society*.

se moramo torej po smeri in količini vpliva v različnih kontekstih za različne skupine in interpretacijske skupnosti gledalcev. Interpretacije tujih raziskav, opravljenih v zadnjih letih, se bolj nagibajo k šibkim vplivom, kar pa še ne pomeni, da vplivov ni. Točnejše odgovore na to vprašanje pa bi za slovensko situacijo lahko dala le obsežna empirična raziskava.

BOJAN KORENINI je absolvent sociologije na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

LITERATURA:

- ATKIN, Charles (1983): **Effects of Realistic TV Violence**, *Journalism Quarterly*, (4).
- BANDURA, Albert (1973): **Aggression, a social learning analysis**.
- BARLOW, Geoffrey (1985): **Video Violence and Children – The Socio – Psychological Phenomena of Violence**.
- COOK, Thomas D. (1983): **An Analysis of the 1982 NIMH Report on Television and Behaviour**, *Public Opinion Quarterly*, Summer.
- CUMBERBATCH, Guy (1989): **A Measure of Uncertainty – The effects of Mass Media**.
- DAVID, White Manning (1986): **Sight Sound and Society**.
- DIENER, Ed in WOODY, Lisa W. (1981): **Television Violence, Conflict, Realism, and Action**, *Communication Research*, zv. 8, št. 3.
- DOCHERTY, David, (1990): **Violence in Television Fiction**.
- BERKOWITZ, Leonard (1986): **Situational Influences on Reaction to Observed Violence**, *Journal of Social issues*, zv. 42.
- GERBNER, George (1988): **Violence and Terror in the Mass Media**.
- GERBNER, George in GROSS, Larry (1976): **Living With Television: The Violence Profile**, *Journal of Communication*, Spring.
- GERBNER, George, GROSS, Larry, MORGAN, Michael in SIGNORIELLI Nancy (1980): **The “mainstreaming” of America**, *Journal of Communication*, Summer.
- GREEN, R. G. in THOMAS, S. L. (1968): **The Immediate Effect of Media Violence on Behaviour**, *Journal of Social Issues*, zv. 42, št. 3.
- GUNTER, Barrie (1987): **Television and the Fear of Crime**.
- PERSE, Elisabeth M., FERGUSON, D. A. in MCLEOD, D. M. (1994): **Cultivation in the Newer Media Environment**, *Communication Research*, zv. 21.
- TURNER, C. W., HESSE, B. W. in PETERSON-LEWIS, S. (1986): **Naturalistic Studies of the Long-Term Effects of Television Violence**, *Journal of Social Issues*, zv. 42, št. 3.